

Kadonnutta laatuaikaa etsimässä – eli katsaus etnokronografiaan, osa 2

Matti Kamppinen

Eero Riikonen, Mikko Makkonen & Ilpo Vilkkumaa (2002): *Hullun työn tauti – lukemisto tulevan työhyvinvointikeskustelun pohjaksi*. Vastapaino, Tampere.

Richard Sennett (2002): *Työn uusi järjestys – miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Suom. Eine Kivinen ja David Kivinen. Vastapaino, Tampere. [Alkuteos: *The Corrosion of Character* (1998).]

Owe Wikström (2002): *Läsnäolon taito – johdatus kiirettömään elämään*. Suom. Peter Gustavson ja Mia Wittaniemi. Kirjapaja, Helsinki. [Alkuteos: *Långsamhetens lov eller vådan av att åka moped genom Louvren* (2001).]

Kia Lindroos & Kari Palonen (toim.) (2000): *Politiikan aikakirja – ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia*. Vastapaino, Tampere.

Hannu Pääkkönen & Iris Niemi (2002): *Suomalainen arki – ajankäyttö vuosituhaten vaihteessa*. Tilastokeskus, Helsinki. (Kulttuuri ja viestintä 2002:2.)

Jaakko Heinimäki, Simo Heininen, Markus Hiekkänen & Heikki Kotila (2003): *Logos 2003 Vuosikirja*. Edita, Helsinki.

Ajan hallinta on yksi ihmisen ikaikaisista toiveista ja tavoitteista. Oikean rytmityksen ja kalenterin löytäminen kiinnosti jo esi-isämme, joiden elanto oli konkreettisesti kiinni

siitä, että oli oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Toki meikäläistenkin on syytä olla esimerkiksi ruokapöydässä ruoka-aikaan, mutta meillä on enemmän jouston mahdollisuuksia. Ajan hallintaan kuuluvat myös prosessien temporaalisten ominaisuuksien manipulointi, pitkittäminen ja pätkittäminen, eli kyky jatkaa niitä asioita, joiden toivomme jatkuvan (rakkaus, elämä, aineenvaihdunta), ja kyky lyhentää niitä asioita, joiden emme toivo jatkuvan (sairaudet, huonot ihmissuhteet, hytysten ininä). Laatuajalla eli hyvien asioiden täyttämällä ajalla on kysyntää. Erilaisissa kulttuurisissa maailmankuvissa ajan hallinnan eri aspektit sekä erilaiset laatuajat vaihtelevat. Juutalais-kristillinen kulttuuri sijoittaa suuren osan toivosta kuoleman jälkeiseen ikuisuuteen, kungfutselaisuus hehkutti menneisyyden instituutioita, kun taas meidän aikamme länsimainen kulutusyhteiskunta keskittää huomionsa nykyhetkeen, siihen mikä on käsillä tässä ja nyt.

Laatuaika määrittelee muita ajanjaksoja, siitä käsin kerrotaan, millä ajalla on arvoa ja minkä suhteen. Laatuaika toimii eräänlaisena ankkuri-paikkana tai tukikohtana, josta käsin muut ajanjaksot saavat merkityksensä. Monelle laatuaika on tulevaisuudessa, eli nykyhetken mielekkäys on kiinni tulevissa mahdollisuuksissa. Toisille kultainen nuoruus on laatuaikaa, josta käsin

reflektoidaan himmenevien lamppujen tulevaisuutta. Temporaaalisia tukikohtia on monia.

Meidän kulttuurimme keskeinen laatuaika on työaika, eli työstä on tullut elämän määrittäjä, elämän sisältö, ja elämän mitta – monen kohdalla työn loppuminen on elämän loppu, ja eläkkeelle siirtyminen vertautuu elämän muihin kriisitilanteisiin kuten syntymään, ensimmäiseen humalaan, tulevan anopin kohtaamiseen ja vanhemmuuteen. Kun tapaamme muutaman vuoden tauon jälkeen vanhan kaverin, mitäs kysymme? Emme suinkaan ”Oletko löytänyt sielunrauhan tai paikkasi kosmoksessa?” vaan ”Missäs hommassa olet tätä nykyä?” Ja voi onnetonta luuseria, jos ei osaa oikealla tavalla vastata, eli on tavanmukaista hehkuttaa uusien työtehtävien kiivastahtisuutta, sitä ettei ole vapaa-ajan ongelmia, vaan että kaikki aika menee työasioiden kanssa. Tällainen ihminen alkaa meidän kulttuurissamme olla onnellisen ihmisen ja kunnon kansalaisen prototyyppi, jolle työaika on laatuaikaa, ja joka pyrkii ulottamaan työajan kaikkeen aikaan. Lomasta tulee akkujen latausta, kotielämästä ja vapaa-ajasta tulee työstä palautumisen ja työhön varautumisen aikaa, eikä mikään vedä vertoja täsmärajalulle kylpyläviikonlopulle, jolloin saa lyhyessä ajassa paljon rentoutumista, jotta sitten taas jaksaa. Työteliällä ihmisellä ei ole tyhjää tilaa kalenterissa, ja jokainen tapaaminen jonka kalenteriin saa puserrettua, on erityisen armeliaisuuden ja hyvääntahtoisuuden osoitus.

Työstä on tullut kaiken mitta, ja työssä jaksamisesta samoin kuin työkykyterapiasta on kasvanut muhkea, teollisten mittasuhteiden liiketoimintarypäs.

Normien mukaista taukojumppaa kaikille

Moni palaa työssään loppuun, vaikka olisi aina silloin tällöin osallistunutkin työnantajan tarjoamaan niska- ja hartiajumppaan. Pelkkä taukojumppa tai osallistava työpaikkademokratia ei riitä vastalääkkeeksi sille kurimukselle, josta Eero Riikonen, Mikko Makkonen ja Ilpo Vilkkumaa kertovat kirjassaan *Hullun työn tauti*. Varsin monipuolisen haastattelu- ja esseeaineistoon perustuva luotaus on kertakaikkisen mainio. Työstä on nimittäin varsin vaikeaa puhua muilla kuin konventionaalisilla teollisen yhteiskunnan, kansalaisuuden ja mieskunnan vertauskuvilla, ja kirjoittajat joutuvat tekemään tosissaan töitä saadakseen esiin uudenlaisen

tavan puhua työhyvinvoinnista, ilman että jo lähtökohtaisesti hyväksytään ajatus jonka mukaan taukojumppa kaikille on riittävä terapia. Aineistossa pulpahtelee aina silloin tällöin esille se mullistava asetelma, jossa työtä ja sen mielekkyyttä arvioidaan suhteessa muuhun elämään, eikä päinvastoin, kuten yleensä on tavanmukaista. Tekijät analysoivat ja kritisoivat vallitsevia työhyvinvointikeskusteluja sekä niiden taustalla piileviä koulutussosiologisia oletuksia, joiden mukaan muun muassa uteliaisuus, ihmisen oikeus ja taipumus tutkia ilmiöitä niiden itsensä tähden, pitäisi valjastaa elinikäisen oppimisen ja työuran kultivoinnin tarpeisiin: ”uteliaisuus, into perehtyä asioihin niiden itsensä vuoksi, oman elämän mielekkyyden etsiminen – sekin muuttuu työksi. Työ on siis koko elämä?” (s. 79) Tulee mieleen oppineen kollegan lausahdus: ”Aikuiskasvatusta? Eihän aikuisia tarvitse kasvattaa...”

Tekijöiden valitsema aineiston esittelytapa on äkkiseltään turhan sekava, kirja kun koostuu päiväkirja-, haastattelu-, kaunokirjallisuussitaateista sekä kommentteista ilman läpäisevää mes-tarikertomusta. Vasta tarinan lopussa kerrotaan hankkeen kokonaisluonteesta, mutta tuloksia ei juuri tiivistetä. Kirjan ydinsanomana artikulointi olisi tehnyt kirjasta käyttökelpoisemman.

Kuka sitoutuu ja mihin?

Työ tekijäänsä kiittää, sanotaan. Näinhän tilanne on aina harvaksen, mutta entistä useammin työ ei anna tyytymystä, vaan uhrauksista ja jatkuvasta ajatuksellisesta sitoutumisesta huolimatta työ jättää ihmisen jälkeensä kuin märän, haisevan ja reikäisen tennissukan. Onko koko hullun työn tauti ja sen strukturoima elämä sitten turhasta?

Richard Sennettin argumentti kirjassa *Työn uusi järjestys – miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta* tarjoaa puuttuvan palasen. Aikamme työkuulttuuri kuten muukin kulttuurinen eetos on lyhyiden ajanjaksojen, kertakäyttöisyyden ja sitoutumattomuuden läpäisemää. Työsuhte tarjoaa harvemmin elämän mittaista polkua, ja oman osaamisen kauppaamisessa ei voi luottaa muuhun kuin omaan osaamiseensa, joka sekin vanhenee aina vain nopeammin. Työnantajien ja markkinavoimien sitoutumattomuus saa aikaan pelitilanteen, jossa yksittäinen työntekijä ja työnhakija pelaa tuntemattomia voimia vastaan. Menneiden aikojen tehdaspatruunoita tai muita patriarkaalisia hahmoja

ei enää ole, eikä vastaavasti ole toimijoita, joita huolestuttaisi työntekijöiden pysyminen, sitoutuminen ja elämänura. Aikamme työelämää strukturoidaan sellaisilla iskusanoilla kuin verkostotalous, byrokraattisten rakenteiden purkaminen, tasa-arvoisuus, joustavuus ja niin edelleen. Sennettin mukaan nämä muutokset tuovat uusia riskejä ja epävarmuuden lähteitä, eivätkä läheskään aina hajauta valtaa tai lisää tuottavuutta, vaan pikemminkin päinvastoin.

Koska työ tuppaa olemaan koko elämä, sitoutumattomuus ulottaa lonkeronsa kaikkialle. Vanhemmat yrittävät kasvattaa lapsiaan ihmisiksi joilla on moraalista luonnetta, taitoa ja halua sitoutua asioihin, mutta samaan aikaan kertovat omilla elämänvalinnoillaan voimallisesti sen, ettei sitoutumisessa ole mitään järkeä kun kerran mukaan mukaan ei sitoudu, ja opitut taidot vanhenevat. Ja lapset, nuo pikku selvännäkiäjät, osaavat nopeasti aistia eron sanojen ja tekojen välillä. Esimerkin kasvattava voima on yksi ihmillisen kulttuurin perustekijöistä, jota ei voi sivuuttaa millään pedagogisella jipolla.

Joustavuus, verkosto- ja tiimityöskentely, joka ulottuu näinä päivinä myös järjenkäytön viimeiseen linnakkeeseen eli korkeakoulumaailmaan, tarkoittaa Sennettin mukaan vallankäytön hämärtymistä, kasvottomuutta, vastuun pakoilua ja työntekijöiden riskinoton kasvua. Elämä on aina ollut peliä, mutta nyt pelissä on mukana sääntöjä ja pelaajia, joista on vaikea tietää yhtään mitään: "Puhe byrokraatian purkamisesta on siis ehdottomasti harhaanjohtavaa. Nykypäivän organisaatioissa, joissa valta keskittyy ilman keskittämistä, ylimmän vallan keskuksat ovat vahvoja mutta hahmottomia." (s. 57)

Viimeisenä pukinsorkkana Sennett pitää etätyötä, eli työnantajan vallan ulottamista kotiin ja vapaa-aikaan. Tästä ollaan montaa mieltä. Yhtäältä selkeä ero työn ja muun ajan välillä suojaisi työntekijää, mutta toisaalta vapaus tehdä hommia oman rytminsä mukaisesti olisi monelle tervetullutta. Perinteinen teollinen ihannehan olettaa, että kaikilla ajatus kuplii samalla tasaisuudella koko työpäivän ajan, vaikka meitä on monia joiden on vaikea ajatella mitään järkevää kello 15 masennuksen iskiessä päälle. Kauppojen ja pankkien asiakaspalvelupuolella on niin ikään väkeä, joka mitä ilmeisimmin ei puhuisi kenenkään kanssa ennen puoltapäivää, mutta joutuvat lirkuttelemaan asiakkaille, jotka ovat tulleet verenhimoisina kilpailuttamaan palveluja.

Hiljentymisen taito

Työn riepotellessa ihmistä ja sumentaessa tulevaisuudennäkymät hiljentymiselle ja avarien näkymien pohjalaiselle peltomaisemalle on kysyntää. Mikään ei ole niin fiksu kuin ihminen, ja kiireen, sitoutumattomuuden ja yleisen hötkyilyn vastapainoksi on tarjolla tuotteistettua hiljaisuutta ja pitkäkestoisuutta.

Uppsalan yliopiston uskonnonpsykologian professorin Owe Wikströmin kirja *Läsnäolon taito – johdatus kiireettömään elämään* pureutuu kiiruhtamisen ja tulevaisuudessa roikkumisen ytimeen. Vastalääkkeeksi hän tarjoaa monen muun tapan läsnäolon taitoa, eli sellaista olemista joka ei ole muiden ajankohtien repimää, vaan jossa ollaan autenttisesti siinä missä kulloinkin ollaan. Laatuaikea ei odotakaan jossakin muualla, vaan kaikesta ajasta voi tehdä laatuaikeaa oikealla asenteella. Polkuja laatuaikeaan on monia. Musiikki, keskustelu, maisema, ihmissuhde voi tehdä hetkestä ikuisuutta, joka on sellaisenaan riittoisa. Järeämpänä keinona Wikström suosittelee pyhiinvaellusta, eli verkkaista matkantekoa paikkaan, jonne mennessä ja jossa on oivallista oppia tuntemaan itsensä. Työajan ja kiireen kurimukset juontuvat osin siitä, ettemme tiedä mikä on tärkeää.

Wikström tuotteistaa hiljentymisen ja pyhiinvaelluksen, kuten moni muukin hengellisen sanoman välittäjä meidän aikamme. Viikonlopun hiljaisuusretirit tai pakettimatkat pyhiinvaellusreiteille ovat kiireisille ihmisille, jotka eivät voi tolkkuttomia ajanjaksoja uhrata moiselle munkki- tai nunnatouhulle, vaan jotka haluavat rahoilleen vastinetta. Evankelis-luterilaisen kirkon asiakaslähtöinen ajattelu tuottaa niin ikään sellaista hiljaisuutta, joka mahtuu aikamme kiireiseen maailmaan. Hiljentymis- ja kiireettömyyskeskustelut käydään kiireen ja metelin ehdoilla, samaan tapaan kuin vapaa-aikaa ja arkea koskeva keskustelu käydään työajan ehdoilla.

Owe Wikström tarjoilee yhdeksi levottomuuden vastalääkkeeksi kävelyä, löntystelyä ympäröivänsä. Tuotteistettu liikunta on yksi aikamme nopeatempoisen elämän kiristysruuveja, kun yksi jos toinenkin yliopistolainen tilaa itselleen puolen tunnin sulkapallo- tai tennistunnin jotta sitten taas jaksaa istua. Löntystely ja olla möllöttäminen, jota Wikström suosittelee, on hyvä vastalääke tällaiselle, ja oiva keino löytää oman olemisensa rytmi. Sauvakävely, suomalaisten suosikkieteneminen, on sekin mainio tapa kasvattaa luonnettaan: aikataulutettuun

pikapyrähtelyyn tottuneelta liikkujalta vaaditaan melkoista selkärankaa jotta kehtaa laittaa violetin Umbro-tuulipuvun päälleen ja ohittaa mummoja kylänraitilla.

Wikströmin kirjassa kerrotaan kauniisti etnokronografian perusteemoista. Kirjan lähde-luettelo on sekoin onnistunut. Hyvä hartauskirja niille, joita kiire kyllästyttää, ja jotka ovat valmiita tilaaman lipun Wikströmin lempipaikkaan, Välimeren rannoille.

Politiikan virta vie

Välimeren rannoilta yleensä pyritäänkin saamaan ainakin yksi kumppani EU:n rahoittamaan hankkeeseen, jotta talven pimeydessä päästään Portugalin tai Kreikan rantamille suunnittelemaan tutkimusverkostoa. Osallistuessani kerran yhteen EU:n tiedekokoukseen tammikuudessa ja käsittämättömän kalseassa Berliinissä esille tuli politiikan ja luonnontieteellisen todellisuuden erilaiset ajat – politiikassa neljästä kuuteen vuotta on kokonainen maailma, kun taas todellisuuden biologiset ja geologiset pyörät tässä ajassa häidin tuskin hammastakaan. Poliitiikan tekijöiden on oltava varsin aika- ja laatu-aikatiotoisia.

Tavanomaisessa poliittisessä puheessa toistetaan loputtomiin oman aikamme merkityksellisyttä, sitä että elämme ratkaisevia aikoja, ja että tulevaisuutta tehdään juuri meidän aikamme valinnoilla. Poliitikkojen tahmeana tehtävänä onkin saada kansalaiset uskomaan, että aika äänestää ehdokasta X on juuri nyt, eikä sitten joskus. Mutta miten aika on käsitteellistetty politiikan teorioissa? Kia Lindroosin ja Kari Palosen toimittama *Politiikan aikakirja – ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia* pyrkii vastaamaan tähän kysymykseen. Kahtiajako ajan politiikkaan ja politiikan aikaan ei ole pelkkä sanaleikki, vaan ”ajan politiikka politisoi ajan, politiikan aika merkitsee ajalla politikointia.” (s. 12).

Ajan politiikkaa koskevat teemat ovat melko tavanomaisia etnokronografian kysymyksiä, eli miten aika käsitteellistetään politiikan teorioissa, millaisia tulevaisuushorisontteja ja muita temporaalisia rakenteita on poliittisissä systeemeissä koskevilla teorioissa. Poliitiikan aika koostuu puolestaan siitä miten aika toimii politiikan tekemisessä, esimerkiksi miten eri ideologiat, puolueet tai poliittiset systeemit käsitteellistävät aikaa ja käyttävät näitä aikakäsityksiä omassa toiminnassaan.

Politiikan teorian klassikoista kirjassa ovat esillä mm. Bertrand de Jouvenel ja Max Weber,

joista erityisesti viimeinen on ihmisen ajallisuuden ja aikaan sidotun toiminnan tutkimuksen kannalta ohittamaton. Weberin mukaan ihminen kun on kulttuurisilla ja sosiaalisilla resursseilla suunnistava tulevaisuusorientoitunut olento, jonka toimintaa voidaan ymmärtää ja tieteellisesti systematisoida tutkimalla merkitysjärjestelmiä ja rationaalisuuden reunaehtoja. Myös Bertrand de Jouvenel on ilahduttavan selväjärkinen – hänen ”tulevan mahdollisuuden” eli futuriibelin käsitteensä on myös modernin tulevaisuuden-tutkimuksen peruskäsite. Sartren, Wittgensteinin ja eritoten Heideggerin kuolemanhöyryisiin tarinoihin verrattuna minua on aina ilahduttanut Weberin ja hänen kaltaistensa perusteesi: ihminen toimii parhaaksi katsomallaan tavalla.

Mihin se aika sitten kuluu?

Mitä ihmiset sitten katsovat parhaaksi tehdä, eli miten ihmiset käyttävät aikansa? Työn ylimaallisen arvostuksen vuoksi ihmisten tosiasiallista ajankäyttöä on vaikea saada selville pelkästään kysymällä miten kulunut viikko on vierähtänyt. Ihmiset liioittelevat systemaattisesti työajan määrää, ja jos heidän annetaan kertoa ensin kuinka paljon he ovat töitä paiskineet, lopulta vuorokauden tunnint loppuvat kesken. Ajankäytön tutkimuksissa onkin siirrytty käyttämään päiväkirjamenetelmää, eli tutkittaville annetaan mukaan päiväkirja, johon he merkitsevät tunnin tai jopa kymmenen minuutin tarkkuudella sen mitä milloinkin tekevät.

Hannu Pääkkösen ja Iris Niemen kirja *Suomalainen arki – ajankäyttö vuosituhanen vaihteessa* perustuu yli kymmeneentuhanteen suomalaisen päivään, joita tutkittavat kirjasiivat ylös kymmenen minuutin tarkkuudella. Kirjassa kerrotaan koululaisten, työllisten ja eläkeläisten ajankäytöstä. Tyypillisin suomalainen perhe eli lapsiperhe, jossa molemmat vanhemmat käyvät ansiotyössä, on tiukimmilla ajallisten resurssien kanssa. Aikapulan takia kotityöt, lastenhoito ja liikunta jäävät vähemmälle kuin mitä haluttaisiin. Lepäily ja silkka nukkuminen houkuttelisi myös, mutta kukaan ei toivo enempää aikaa työntekoon. Työhön käytettävät tunnint, noin neljäkymmentä per viikko, eivät sellaisenaan kerro työn oteesta. Työ, erityisesti aikamme kilpailu- ja selkäänpuukotuskulttuurissa, sitoo kognitiivisia resursseja paljon pidemmältä ajalta kuin pelkkä tuntimäärä antaisi perusteita uskoa. Ansiotyöstä vapauduttuaan eläkeläiset tekevät sitä kädelliset muutenkin: kapsuttavat pihamaata ja rapsuttavat toisiaan.

Laatuaikaa koko vuoden tarpeisiin?

Sekulaarissa valtiossa ei ole mitään erityisiä laatuaikaa koskevia säännöksiä, joita pitäisi noudattaa osoittaakseen olevansa kelvollinen kansalainen. Toki kulttuurimme on tulvillaan malleja, jotka kertovat mitä ihmiset yleensä tekevät mihinkäkin aikaan. Evankelis-luterilainen kirkko on toisella asialla. Kirkkovuosi on kirkon yksi tarkimmin hiottuja omaisuuksia ja tuotteita, jonka mukaan elämällä voi osallistua elämää suurempaan kosmiseen rytmiin. Kirkkovuoden avulla kirkko yrittää edelleen kertoa ihmisille sitä, minkä aika milloinkin on. Jaakko Heinimäen, Simo Heinisen, Markus Hiekkasen ja Heikki Kotilan *Logos 2003 Vuosikirja* on alkusanojen mukaan kalenterinkaltainen tietoteos kirkon toiminnasta ja hengellisestä elämästä. Kirjan avulla voi merkityksellistää ajan virran, antaa erityisiä sisältöjä ajanjaksoille, osallistua pitkäikäisen perinteen mukaiseen elämänmenoon. Kirkkovuosi on näin ollen varsin konkreettinen

vastalääke kiireiselle elämänmenolle.

Kirjan sanoma on se, että kaikki aika on laatuaikaa, kunhan aika on käsitteellistetty oikean kehikon avulla. Aikamme laatuaika-, työhyvinvointi-, kiire- ja kohkaamiskeskusteluun kirja antaa oivan lisän, koska kyllähän keskustelut kumpuavat ty pistetyistä temporaalisista horisonteista, joiden vastapainoksi kristinuskossa on ikuisuuksia tarjolla.

Kirja osoittaa monilla tavoilla sen, miten kristinuskko on olennainen osa suomalaista kulttuuria, ja miten tämän ymmärryksen avulla voi saada paremman käsityksen aikamme irrallisista ilmiöistä. Tekijät ovat ajan hengen mukaisesti maustaneet kirjaansa muodikkailla syöteillä, mm. viittauksilla Harry Potteriin ja ruotsalaisiin jääkiekkoilijoihin, ilmeisesti toivoen saavansa nuoria lukijoita koukkuun. Oikeudesta määritellä laatuaikaa käydään kovaa kilpailua.

Kirjoittaja on Turun yliopiston uskontotieteen lehtori.

Huomantuulet - Eino Leino ja Itämeren piiri

VANHAN KIRJALLISUUDEN PÄIVÄT

Vammalassa
27.-28.6.2003

Antikvaarista kirjamyyntiä,
seminaareja, näyttelyitä,
esittelypisteitä...

Tilaa ilmainen esite
puh. (03) 519 8265
tai vieraile sivuillamme
www.vanhankirjallisuudenpaivat.com

